

Egy évtized VI. Pál szolgálatában

SZABÓ FERENC S.J.

Negyed századot töltöttem Rómában, a Vatikáni Rádió magyar műsorát szerkesztettem, tehát a „Pápa Rádiója” révén szolgáltam az egyházat. 1967. január 1-én kezdtem a munkát a rádiónál P. Orbánt Miklós mellett, majd miután ő (21 évi szolgálat után) 1972-ben Kanadába kérte áthelyezését, én vezettem a tagozatot. Több mint tíz éven át (1967–1978) szolgáltam VI. Pál pápát, „szócsöve” voltam, és a katolicizmus központjából követtem a zsinat után megújuló, de közben a kontesztálástól megszaggatott világegyház eseményeit; átéltem Rómában VI. Pál zsinati reformjait, beszámoltam utazásairól, közelről tanúja voltam az A. Casaroli által folytatott, sokak által (joggal) bírált *Ostpolitik*nak.

A következőkben főleg személyes élményeimről nyújtok összefoglalót, saját szempontjaim és megítélésem szerint mutatom be VI. Pál pápaságát. 1978 után, II. János Pál szolgálata idején (1992-ig) még alkalmam adódott, hogy – a két pápa portréjának és működésének összehasonlításával – jobban körvonalazhattam VI. Pálnak, szerintem egyik legnagyobb modern pápának portréját.

XXIII. János és VI. Pál: a zsinat pápái

Amikor a konklávé második napján, 1963. június 21-én pápává választották Milánó bíboros érsekét, Giovanni Battista Montinit, egyesek úgy vélték, hogy az új pápa visszahajol a Piusok stílusához, nevezetesen XII. Piuséhoz, akivel együtt dolgozott a II. világháború alatt. Ma már világosan látjuk, hogy nemcsak követte a „nyitott” János pápát, hanem – főleg tanítása korszerűségével – túl is szárnyalta őt.

Már mint fiatal seminarista haladó szociális eszméket hirdetett Bresciában, az egyetemisták lapjában. (Atyja az *Il Cittadino* c. haladó szellemű újság igazgatója volt!) Mint pap minden módon igyekezett segíteni a szegényeken. Már a római Kúriában dolgozott, magas állásban, de rendszeresen eljárt egy kis római plébániára gyóntatni; különböző lelkipásztori munkát végzett, mint egy falusi plébános. Az elkötelezett írókat olvasta. Különösen a franciákat kedvelte: Claudelt, Bernanost; az akkor haladó J. Maritain-t olaszra fordította, XII. Pius alatt igyekezett megakadályozni a munkáspapok elítélését: érthető tehát, hogy teljes szívvel magáévá tette XXIII. János pápa »nyitott« programját.

Pápává választása másnapján rádióüzenetet intézett a világhoz, amelyben megjelölte pápasága programját: folytatni a II. vatikáni zsinatot, a nagy szociális enciklikák szellemében a modern világ égető problémái felé fordulni, a népek közötti béke megőrzéséért fáradozni, előmozdítani a keresztények egységtörekvéseit.

Jean Guitton francia filozófus, akit hosszú barátság fűzött Mons. Montinihez, majd VI. Pállal (egy könyvben kiadott) beszélgetéseket folytatott, életrajzi kötetében (*Un siècle, une vie*) beszámol néhány epizódról, élményéről.

Guitton írt egy könyvet Máriáról, Jézus anyjáról, amelyet Róma már-már indexre tett, amikor Montinit megválasztották pápának. Egyszer VI. Pál megjegyezte Guittonnak: „Megmentettem az inkvizíciótól.” Beszélgetéseikből idézzük a következő fontos részt (378): VI. Pál ezt mondta neki: „Elődöm sietősen meghirdette a zsinatot, azt hitte, hogy gyorsan lezajlik. Ez ’Isten csele’ volt, ahogy mondtam, hiszen már XII. Pius, sőt XI. Pius is gondolt arra, hogy zsinatot hív össze. Milyen magatartást tanúsítsunk az elszakadt egyházakkal szemben? A következő alternatíva szorítóiban voltunk: ha elítélnénk ezeket az egyházakat (amint a pápák

eddig tették), szakadékot ásnánk az egyház és a világ között. Elődöm a tudatlanság bájával rendelkezett. A zsinat elején nem volt terve, programja, ezt láttam. És már az első ülésektől megláttam, hogy lényegében két zsinat lesz a zsinaton belül: egy belső zsinat és egy külső zsinat. A belső zsinat az volt, amelyről az újságírók beszéltek, tehát amely látható volt kívülről: a püspökök és a pápa zsinata. A külső zsinat pedig a folyosókon zajlott, vagyis ez a világgal folytatott párbeszéd volt. Nagyon gyorsan ez a második zsinat, a párbeszéd zsinata helyettesítette az elsőt, a hagyomány zsinatát. Innen származott kötelességem, hogy moderátorokat nevezek ki, hogy irányítsák a zsinatot, amely vezető nélkül zajlott volna. Emlékszik – folytatta VI. Pál – hogy az első ülészak kezdetén kifejtettem, hogy mi legyen a zsinat tengelye. Megkülönböztettem az *ad intra Egyházat* és az *ad extra Egyházat*. Az volt a benyomásom, hogy kezdetben külső, formális, jogi meghatározását adták az Egyháznak, és nem vették kellőképpen figyelembe a lelki Egyházat. XXIII. János nemigen számolt ezzel. Túloznak azok, akik azt mondják, hogy János pápa megérezte közeli végét. Valójában csak utolsó hónapjaiban érezte ezt. Meghalt, mielőtt teljesítette volna feladatát. Ezért a kereszt rám esett. Ha egy szóban össze akarnám foglalni feladatomban fő nehézségeit XXIII. János halálától mindvégig, ezt mondanám: 'Megújulás, de az azonosság megőrzésével.' Ezt nevezte Newman (*dogma*)fejlődésnek."

A zsinaton részt vevő teológusok és az egyháztörténészek valamennyien kiemelik VI. Pál 1963. szeptember 29-i beszédét, amelyet a zsinat második ülészaka megnyitáskor mondott, és amelyben új irányt adott a zsinati munkáknak. (Lásd pl. Y. CONGAR *Mon Journal du Concile*, I. 401–404). A pápa felidézte a falakon kívüli Szent Pál-bazilika apszisában látható mozaikot, amely a hatalmas Pantokrátor Krisztust ábrázolja, lábánál leborul a kicsinyke III. Honorius pápa. VI. Pál ezt jelképnek vette: kifejtette, hogy a lényeges kérdésekre egyetlen válasz van: Jézus Krisztus. Ő a kezdet, Ő az út, Ő végső célunk. Krisztus a Cél: neki kell megvilágítania a zsinatot. 1. Definiálni az Egyházat; 2. megújítani az Egyházat; 3. párbeszédet folytatni a világgal. Mindezt még bővebben kifejtette VI. Pál első, *Ecclesiam suam* kezdetű enciklikájában, amely meghatározó lett a zsinat további munkáiban.

VI. Pál első enciklikája, amely 1964. augusztus 6-án jelent meg, továbbfejlesztve XII. Pius tanítását Krisztus Titokzatos Testéről, és elődje, XXIII. János *Pacem in terris* kezdetű körlevele szellemében – amely minden jóakarátú emberhez szólt – a kortárs emberiséggel való párbeszédet szorgalmazta (amelyet majd a *Gaudium et spes* fejt ki). Hangsúlyozta, hogy az *aggiornamento* nem vezethet a világhoz való hasonuláshoz; mindenekelőtt belső megújulásra van szükség a Krisztushoz való hűségben. Az enciklika a dialógust helyezi középpontba; a kifelé folytatott párbeszéd előtt a keresztények párbeszédét kell kibontakoztatni: az ökumenizmusban elsősorban azt kell keresni, ami összeköt; egy szélesebb kört a nem keresztény vallások alkotják, végül a legkülső kör az egész emberiség, itt is az ateizmust kell szem előtt tartani. Miként János pápa a *Pacem in terris*-ben, VI. Pál is megkülönbözteti a merev ideológiáktól (a harcos kommunista ateizmustól) a nem hívőket és a változó mozgalmakat, amelyekkel lehetséges a párbeszéd.

Az *Ecclesiam suam* és a *Gaudium et spes* fényében H. de Lubac, aki a zsinaton teológus szakértő volt, ezeket írta: „*Dialógus, szembesítés, harc: ha helyesen értelmezzük ezt a három szót, látjuk, hogy egyáltalán nem zárják ki egymást, hanem inkább összekapcsolódnak. Nyugodtan bevallhatjuk, hogy harcolunk nem ugyan az 'ateista', hanem az ateizmus ellen (és mindig legelőször a saját szívünkben). Hiszen a harcot sohasem küszöbölhetjük ki az életből. Csupán átalakítjuk ezt a harcot. Még a szeretet sem lehet meg harc nélkül. A hívő élete sem lehet más, mint harc, amikor szembekerül az ateizmussal: harc Istenért. [...] A harcnak szükségszerűen két fronton kell lefolynia: kívül és belül; vagyis a lelki fegyverek csak akkor lesznek hatásosak, ha helyesen használjuk, tehát ha egyszersmind magunk ellen is fordítjuk őket. [...] Csakis így győzhetjük le a képmutatást.*

[...] Mindig el kell ismernem, hogy többé-kevésbé hitetlen vagyok, bírálnom kell hitem hiányosságait, sohasem elégedhetem meg hitem jelenlegi minőségével, vissza kell utasítanom hitem és magatartásom minden farizeizmusát. Mindez nem jelenti azt, hogy a hitelenségnek részben igaza van, hanem ezzel – amennyire ez tőlem függ – mintegy megmutatom, hogy az ateizmus tévedés.” (SZABÓ F., *Henri de Lubac az Egyháztól*, Róma 1972, 45–47.)

Ismeretes, hogy a II. vatikáni zsinat egyháztana kiegészítette az 1870-ben félbeszakadt I. Vaticanum tanítását, amely csak a pápai primátust és csalhatatlanságot hirdette ki; most a püspöki kollegialitásról, Isten újszövetségi népéről és ezen belül a világiak küldetéséről, a nem katolikus keresztényekről, a nem keresztény vallásokról is fontos tanításokat fogalmazott meg a VI. Pál által vezetett három ülészak. (A *Lumen gentium*on kívül: *Dei verbum*, *Unitatis redintegratio*, *Nostra aetate*.) Montini bíboros közbelépésére (híres 1962. december 2-i felszólalására) a zsinat elvetette a konzervatív *De Ecclesia*-tervezetet. (Vö. Y. CONGAR, *Le Concile de Vatican II*, Beauchesne, 1984, 8–15.)

Kétségtelen, hogy jelentős mértékben VI. Pálnak köszönhető, hogy a zsinat a második ülészaktól forradalmi fordulatot vett, és hogy az újkori katolikus egyház történetében vízváltó lett. A zsinat befejezése után azonban csakhamar megkezdődött a szélsőségek – konzervatívok és progresszisták – harca, illetve a kontesztálás VI. Pál és az egyház ellen. A zsinati dokumentumok amalgám-jellege lehetővé tette a különböző (egyoldalú) értelmezéseket. A kontesztálás az 1968-ban kiadott *Humanae vitae* kezdetű körlevél megjelenése után egyre hevesebb lett. VI. Pál ugyanis a születésszabályozás kérdését tanulmányozó bizottság kisebbségének (hagyományos) véleményét fogadta el. A körlevélben ugyan már érvényesült a zsinat perszonalista szemlélete a szerelemről és házasságról, de a házasság termékenységével kapcsolatban leszögezte: minden egyes nemi aktusnak nyitottnak kell lenni a termékenység felé.

Én magam jelen voltam a Vatikán újságírókkal zsúfolásig megtelt sajtótermében, amikor az enciklikát bemutatták. Mons. Lambruschini, a Lateráni Egyetem morális tanára ezzel kezdte: „Ez az enciklika nem tévedhetetlen, de kötelező.” Utána egyes püspöki karok (pl. a német püspökök) gyakorlati útmutatásokat adtak a körlevélnek tartozó engedelmességről: 1. Minden hívőnek kötelessége, hogy komolyan tanulmányozza a körlevél tanítását, és bensőleg késznek kell lennie, hogy elfogadja azt; 2. akik az egyháztól megbízást kaptak a hit és erkölcs hirdetésére, kötelesek lelkiismeretesen előadni a pápai körlevél tanítását; 3. a lelkipásztorok a szentségek kiszolgáltatásában tartsák tiszteletben a hívek lelkiismeretes, felelősségteljes döntését. (Vö. SZABÓ F., *Az ember és világa*, 216–222.)

Amikor 1967 elején elkezdtem munkámat a Vatikáni Rádiónál, legfőbb feladatomban tartottam a zsinat tanításának megismertetését a magyar hallgatósággal, papokkal és hívekkel. Ez annál inkább sürgető volt, mivel a magyar közönség csak gyér információt kapott zsinatról. (Csak Saád Béla és Vitányi György könyve jelent meg.) A zsinati dokumentumok különböző nagyságú füzetekben lettek ismertté, de az összes dokumentum csak tíz évvel a zsinat befejezése után láthatott napvilágot a Szent István Társulatnál.

Ismertettem a zsinat egyháztanát, majd részletesen a *Gaudium et spes* k., az egyház és a világ viszonyával foglalkozó konstitúciót. Kezdetben hosszan kitértem az ateizmusra, a marxizmus cáfolatára, majd sorra vettem antropológiánk főbb témáit, a kultúra, a család, a politika stb. kérdéseit, mindig szem előtt tartva a kommunista ideológiát, a magyar helyzetet. Sorozatom *Az ember és világa* címmel 1969 karácsonyára könyvben is megjelent, majd egy második kiadására is sor került. Ezt a könyvemet és egyre szaporodó vallásos kiadványainkat (a Vatikáni Rádió magyar szerkesztőségének írásait és fordításait) küldözgettük haza. Egy idő után néhányat (*Biblikus Teológiai Szótár*, *Teológiai Kiskönyvtár*) a Szent István Társulat újra kiadott. A rádiós műsorok mellett könyvakciónk jelentős volt a magyar egyház támogatásában, hiszen a hazai vallásos könyvkiadás és sajtó a hetvenes évek derekáig meglehetősen gyér volt a kommunista cenzúra miatt.

Az Ostpolitik és Mindszenty bíboros kálváriája

Jóllehet a Vatikáni Rádiónál – minden szabadságunk ellenére – tabu volt az egyházpolitika, ezt is közről követhetem: egyrészt sokszor tolmácsa voltam VI. Pálnak és később II. János Pálnak magyar vezető politikusok vatikáni látogatásaikor, másrészt gyakran adtam „kiegészítő”, helyreigazító információkat, hiszen a hetvenes évek elejétől már (belga útlevéllel) kezdtem hazalátogatni, illetve Rómában egyre több hazai látogatóval találkoztam.

Anélkül, hogy most a bonyolult és máig vitatott Mindszenty-kérdés részleteibe bocsátkoznék, néhány személyes élmény alapján vázolom nézőpontomat. (Lásd: „Az Ostpolitik és annak visszaja” in: *Studia Religiosa*, 114kk; *Vigilia* 1992/11, 844–848; *Távlatok* 2000/3, 436–442.)

Köztudott, hogy az *Ostpolitik* vezetője és főszereplője Agostino Casaroli érsek volt, akit II. János Pál bíboros államtitkárrá nevezett ki. Casaroli bíboros *Emlékirataiban* (*A türelem vértanúsága*) bevallja, hogy – 1963 óta, amikor először látogatott Budapestre – mindvégig a „Mindszenty-kérdés” megoldása volt a legnehezebb probléma. Többször megjegyzi, hogy Mindszenty bíboros ellene volt mindig a kommunista kormánnyal való bármilyen megbeszélésnek, kompromisszumos tárgyalásnak. Csakugyan, Mindszenty bíboros többször elítélte a Vatikán keleti politikáját. (Pl. *Emlékirataim*, 462–63.) Casaroli politikája igazolására hivatkozhatott

XXIII. János pápára, aki a keleti politikát kezdeményezte, és részben VI. Pálra is, aki folytatni akarta a nyitást és a párbeszédet, bár – mint még jelzem – VI. Pált egyoldalúan informálta, valamiképpen „kettős játékot” játszott.

Természetesen a Vatikáni Rádiónál követtük az eseményeket: a „koegzisztencia”, az „enyhülés”, a „dialógus” jelszavak, vagy ahogy Mindszenty írta: „varázsigék” mögött rejtőzködött a valóság, az, hogy a szovjet csapatok vérbe fojtották az 1956-os szabadságharcot, hogy Kádár vezetésével újra berendezkedett a diktatúra, a népet és a vallást (egyházat) elnyomó hatalom. Közben folytak a tárgyalások Casaroliék és a magyar kormány között, hogy „megoldják” a Mindszenty-kérdést. 1960–65 között a bíboros betegeskedett az amerikai követségen; az erről szóló híresztelések terjedtek: 1971-ben már híre járt annak, hogy Mindszentyt – „súlyos betegsége” miatt – ki kell hozni Nyugatra. Mindszenty megkapta VI. Pál levelét amelyben arra kérte őt, hogy a püspöki szinódus szeptember 30-i megnyitására utazzon Bécsen keresztül Rómába Zágon József és Mons. Giovanni Cheli társaságában. (Vö. *Emlékirataim*, 480–481.)

Itt közbeszúrok egy személyes élményt ezzel kapcsolatban. Egy héttel Mindszenty Rómába utazása előtt Mons. Cheli eljött a Vatikáni Rádióhoz, és P. Blajot S.J programigazgató irodájába hívatott engem. Csak hárman voltunk. Cheli elmondta Mindszenty Rómába jövetelének programját; közölte, hogy *Mindszenty esztergomi érsek marad*, és pár hét után a bécsi Pázmáneumba költözik. Nekem Párizsba kellett volna utaznom; már megvolt a menetjegyem, de nyilván Rómában kellett maradnom. Rendtársaim az Írók Házában találgatták is, hogy miért nem utazom Párizsba.

Mindszenty bíboros kiutazására 1971. szeptember 28-án került sor. Bécsben a repülőtéren Casaroli bíboros is csatlakozott hozzájuk. A vatikáni kertekben a Torre di S. Giovanni bejáratánál VI. Pál pápa várta, nagy szeretettel megölelte, mellkeresztjét és gyűrűjét a vértanú bíborosnak ajándékozta. A püspöki szinódust megnyitó szentmisén, a Sixtus-kápolnában, Mindszenty VI. Pál jobbján koncelebrált, ő mondta a halottakért a mementót. Az esti magyar adásban természetesen beszűrtem hangját, és lefordítottam beszédéből a következő szakaszt (lásd *Emlékirataim*, 482–483):

„Itt van köztünk tisztelendő testvérünk, Mindszenty József kardinális, esztergomi érsek, aki sok éves kényszerű távollét után a napokban érkezett meg Rómába. Várva-várt vendégünk ő, aki ma együtt misézik velünk, mintegy dicső jelképeként annak az egységnek, amelyben a magyar Egyház ezer év óta él együtt az Apostoli Szentszékkal. De jelképe ő annak a lelki kapcsolatnak is, amely összeköt bennünket azokkal a testvérekkel, akiket megakadályoznak

abban, hogy hittestvéreikkel és velünk normális kapcsolatokat tartsanak fenn. Példaképe ő a hitben gyökerező, megingathatatlan erősségnek és az Egyház iránti önzetlen odaadásnak, amit előbb fáradhatatlan munkásságával és örökdő szeretetével, majd imával és hosszú szenvedéseivel mutatott meg. Áldjuk az Urat, és mondjunk közös tisztelettel szívből jövő ÁVE-t ennek a száműzött, kiváló főpásztornak!”

Mindszenty bíboros római tartózkodása idején találkozott a vatikáni hivatalok vezető bíborosaival, a Szentatya meghívta asztalához, meglátogatta címtemplomát, a Santo Stefano Rotondót, ahol a jezsuita Ritz testvér, a templom szerelmese volt vezetője; ellátogatott a Szent István zárandokházba is, ahol fogadta a magyar papokat. Ebben az időben nekem a rádiós műsort kellett készítenem, nem mehettem el; főnököm, Orbán Miklós tisztelgett a rádiósok nevében. Október 23-án Mindszenty ismét együtt misézett VI. Pállal, majd elindult Bécsbe. Idézem Mindszentyt (*Emlékirataim*, 484):

„A szentmise után a sekrestyébe vonultunk, ahonnan a pápa mindenkit kiküldött. Azután felém fordulva, latin nyelven ezeket mondotta: *Te vagy és maradsz esztergomi érsek és Magyarország primása*. Munkálkodj, s ha nehézségeid lesznek, fordulj Hozzánk mindenkor bizalommal!”

Ezután beszólitotta Mgr. Zágont, akinek jelenlétemben olasz nyelven ezeket mondotta:

„Ajándékba adom Öminenciájának bíborosi mantellómat, hogy a hűvös országban védje a hidegtől és jelképül annak a meleg szeretetnek és nagyrabecsülésnek, mellyel személye iránt viseltetem.”

Mgr. Zágont felhatalmazta a Szentatya arra, hogy velem közölje: ügyemet semmiféle vonatkozásban nem rendelte alá más dolgoknak; „*s a bíborost mindig esztergomi érseknek és Magyarország primásának tekinti.*”

A most idézett szövegekben kétszer is szerepel az ígélet, hogy Mindszenty esztergomi érsek marad; a pápa latinul ezt mondta neki, és Zágon József is ezt közölte a pápa nevében. Zágonnál szerepel a mindig szócska, amit Casaroli bíboros és vele mások is vitatnak. Casaroli szerint hozzáadták a mindig szócskát. Erre az értelmezésre azért volt szüksége az érseknek, hogy válaszoljon azok vádjaira, akik azt állították, hogy a Szentszék nem tartotta meg Mindszentynek tett ígéletét. (Lásd cikkemet a *Távlatok* 2000/3. számában, 440–441) A. Casaroli: A türelem vértanúja, 159–163; MÉSZÁROS ISTVÁN, *Mindszenty és az „Ostpolitik”*, Kairosz 2001, 144–175 és 204–210). Mészáros István és mások dokumentációjából világos, hogy Casaroliék „kettős játékot” folytattak: nem ugyanazt mondták, amikor a kommunista vezetőkkel tárgyaltak, és amikor a pápát és Mindszentyt tájékoztatták. Mészáros kimutatta, hogy Casaroliék (Cheliék) titkos megegyezést kötöttek Kádárékkal, hogy ha már Mindszenty nem hajlandó kiutazása előtt lemondani érseki székéről, akkor majd távozása után, ha nem tartja meg a ráerőszakolt szilenciumot, a Szentszék fosztja meg érseki címétől. Amikor Mindszenty közzétette Emlékiratait, 1974. febr. 5-én, a magyar kormány és Casaroli nyomására VI. Pál fájdalommal megüresedettnek nyilvánította az esztergomi érseki széket. Egy jó évre rá, 1975. május 6-án Mindszenty bíboros Bécsben elhunyt.

Nem folytatom itt az Ostpolitik (Casaroli) kritikáját. Igaz az, hogy a kommunizmus bukása előtt nem lehetett tudni, meddig tart a bolsevista diktatúra, és modus vivendit kellett keresni. De miért kellett – sok-sok kompromisszum árán – mindenképpen erőltetni a megüresedett püspöki székek betöltését. Az egyház – az üldözött egyház – élhetett a teljes hierarchia nélkül is. Casaroli maga beismerte Emlékirataiban, hogy – Lengyelországot kivéve – más országokban, így Csehszlovákiában és Magyarországon nem tudtak kellőképpen tájékozódni a kommunista kormány püspökjelöltjeiről, és egyáltalán az egyház valós helyzetéről. Majd később hozzáfűzi: „Emigránsoktól kaptunk ugyan információkat, de nem tudtuk verifikálni azok hitelességét!” Nos, inkább bíztak a kommunistákban, mint olyan kiváló papokban, mint a Papi Kongregációban dolgozó Mester Istvánban (aki egy idő után nagyon idegesítette beadványaival Casaroli érseket), de a tőlünk, rádiósoktól kapott információkat sem vették

kellőképpen figyelembe. És főleg szinte semmibe vették Mindszenty bíboros 1971-es memorandumát, magyar egyházi helyzet értékelését. (MÉSZÁROS I. in *Távlatok* 1995/3–4; 404–411.)

Kádár János a Vatikánban(1977. június 9.)

Az Ostpolitik egyik állomása volt Kádár János látogatása a Vatikánban. Casaroli diplomáciája sikerének könyvelhette el ezt az eseményt. Bár amikor VI. Pál ajtaja előtt Kádárra vártunk, kissé habozva mondta nekem (engem tolmácsnak hívott meg), hogy nem tudja, jól teszik-e, hogy fogadják a magyar kommunista párttitkárt. „De hát ő maga kérte ezt; majd a történelem ítélni fog.” Tény az, hogy a nemzetközi sajtó vegyesen kommentálta az eseményt. Amikor 1977. június 9-én reggel a Vatikánba igyekeztem (reverendában, ez volt a kívánság), láttam, hogy a Vatikánból az Angyalvárba vezető városfalra nagy betűkkel, mésszel felírták: „KADAR BOIA” = Kádár gyilkos.

Mikor már értesítést kaptunk arról, hogy Kádár és küldöttsége megérkezett a Vatikánba, Casaroli érsekkel bementünk VI. Pál dolgozószobájába. Az idős pápa (mindez egy évvel halála előtt történt!) kissé izgulhatott, mert hallottam gyomra korgását. Jelen volt még a pápa titkára, Mons. Macchi. Amikor VI. Pál azt mondta nekem, hogy majd jegyzeteljek, hogy Casarolinak beszámolhassak a beszélgetésről, elém tolt egy noteszt és felém nyújtotta aranytollát. Mire Mons. Macchi elkapta kezemből, mondván, hogy a pápa azzal enciklikáit írja alá, és adott egy egyszerű írószerszámot. Kádár megérkezett a pápa ajtaja elé, saját tolmácsával; mire mi eléje mentünk. VI. Pál az ajtóban barátságosan fogadta, hosszú ideig fogta Kádár kezét, miközben üdvözlő szavakat váltottak. Aztán hárman-hárman leültünk az asztalhoz. A pápa jobbján Casaroli, balján én, VI. Pállal szemben Kádár János, jobbján Nagy János külügyminiszter-helyettes, balján tolmácsa.

A mai napig megőriztem akkori jegyzeteimet, amelyeket aztán franciául letisztáztam, és átadtam Casaroli érseknek. Ez a zárt körű beszélgetés kb. egy óráig tartott, a vége felé a pápa átadta a szót Casarolinak. Annyit elmondhatok, hogy nem annyira a beszélgetés tartalma, hanem ténye volt jelentős. Amikor a pápa könyvtárában együtt voltak a vatikáni monsignorék és Kádár kísérete (feleségével), VI. Pál felolvasta beszédét olaszul, én pedig szakaszonként magyarra fordítottam. E beszédet leközöltem a *Katolikus Szemle* 1977. évi számában. (Kétség kívül A. Casaroli sugallta.) Most idézek belőle néhány jelentősebb szakaszt, amelyek rávilágítanak az Ostpolitik akkori szakaszára.

„Az a látogatás, amelyet Excellenciád ma nálunk tesz, kétségtelenül egyedülálló jelentőségű és különös fontosságú esemény. Csaknem célpontját jelzi egy lassú, de megszakítatlan folyamatnak, amely az elmúlt 14 év során lépésről lépésre közelebb hozta egymáshoz a Szentszékét és a Magyar Népköztársaságot, a távolállás és a feszültségek hosszúra nyúlt szakasza után, amelynek visszhangja teljesen még nem halt el.

[...]

A katolikus Egyház és vele a Szentszék, hozzászólt a változó események sorozatához, amely kétezer éves történelmének folyását jellemzi, ezért nem riad vissza merész döntésektől sem. Nem a pillanatnyi előny vagy a népszerűség keresése vezeti, hanem az örökkévalóra irányuló vallási küldetésének mélyreható követelményei, valamint az a sajátos hivatása, amely az embernek – Isten gyermekének és képmásának –, az ember jogainak, jogos törekvéseinek szolgálatára szólítja; az embert kell szolgálnia, aki méltó életre vágyik, békében, igazságosságban és határt nem ismerő testvériségben.

[...]

Úgy hisszük, hogy a tapasztalat megerősíti a megkezdett út érvényességét. Ez az út a realitásokról szóló párbeszéd útja, amely az Egyház és a hívők jogainak és jogos érdekeinek védelmére irányul, de ugyanakkor nyitott az állam gondjainak és tevékenységének megértése

felé is azokon a területeken, amelyek sajátosan az államra tartoznak; azt célozza ez a párbeszéd, hogy az igazi vallási béke légkörében elősegítse a társadalmi élet valamennyi összetevőjének egységét és lojális együttműködését, a nemzeti közösség egyre nagyobb hasznára.

Ez azt jelenti, hogy a Szentszék és a magyarországi Egyház őszintén hajlandók továbbra is ezen az úton járni, nyíltan és lojálisan, kellőképpen értékelve mindazt, amit az állam tett annak érdekében, hogy a maga részéről lehetővé tegye a kölcsönös megállapodások révén az eddig elért eredményeket, és attól az óhajtól vezetve, hogy tehetség legyen az előrehaladás még távolabbi célpontok felé.

Tudjuk, hogy Excellenciád is ismételten hasonló szándékot fejezett ki. Ez arra a bizalomra sarkall bennünket, hogy látogatása – azon túlmenően, hogy megkoronázása egy már megtett fontos útszakasznak – újabb haladást jelez és ígér a kölcsönös kapcsolatok, az egymás megértése és a pozitív együttműködés útján: együttműködés olyan nemes ügyek szolgálatára, amelyek nemcsak a magyar népet érdeklik, hanem más népeket és az egész emberiséget is, különösen a béke védelmében és a nemzetek társadalmi, gazdasági, kulturális és erkölcsi fejlődésének előmozdítása érdekében.

A Szentszék tudja és értékeli, amit ebben a tekintetben Magyarország tehet, amelyet történelme és földrajzi fekvése, Európa szívében, arra készítet, hogy mintegy természetesen szeresse és kívánja a békét. A magyar kormány a maga részéről meg akarta mutatni, mennyire számol a Szentszéknek azzal a készségével, hogy egy olyan erőfeszítéshez járuljon hozzá, amely közös kötelesség mindenki érdekében.

[...]

Különös szeretet hatja át a magyar nép felé szálló gondolatainkat és jókívánságainkat. Ez a nép nagyon kedves nekünk és mindig jelen van emlékezetünkben és imánkban. Szálljon le rá a Magasságbeli áldása!”

„A Katolikus Szemlének ugyanabban a számában, a pápai beszéd közzélése után, így számoltam be Kádár János látogatásáról:

A Szentszék sajtóirodája a következő tájékoztató jegyzetet tette közzé a kihallgatás során érintett kérdésekről: 1.) Kádár János köszönetét fejezte ki a Szentatya tevékenységéért, amelyet – nagy erkölcsi tekintélye erejében – a béke és a népek közötti együttműködés érdekében kifejt. Arra kérte a Pápát, hogy folytassa ezt a tevékenységét. A Szentatya köszönetet mondott Kádár Jánosnak, biztosítva őt arról, hogy a Szentszék szándéka az, hogy lehetőségei szerint folytassa munkáját ezeknek az ügyeknek előmozdítására. Különös hangsúllyal szóltak – a közeli belgrádi összejövetelre is utalva – arról, miként járult hozzá a Szentszék a helsinki konferencia előkészítéséhez és sikeréhez. A Szentszék részéről újra megerősítették, mennyire értékelik a konferencia eredményeit, és azt a szándékot, hogy a belgrádi találkozó pozitív kimenetelét elősegítsék, sürgetve a helsinki konferencia záróokmányának alkalmazását és annak a folyamatnak továbbfejlesztését, amelynek kezdetét jelzi a konferencia. Kádár János megleléssel vette ezt tudomásul, biztosítva a Szentszékét, hogy Magyarország is kész hasonló elkötelezettségre. 2.) VI. Pál pápa és Kádár János beszélgetésük során még részletesen kitértek az állam és a magyarországi egyház közötti kapcsolatokra, kiértékelve a megegyezések révén eddig elért eredményeket, amelyekre közös erőfeszítéssel jutottak el, mindkét mérszről kifejezve azt a szándékot, hogy előbbre viszik a még nyitott kérdések megvizsgálását és megoldását.

A pápai fogadás végén került sor az ajándékok kicserélésére. Kádár János Kovács Margit művésznő egy Madonnát ábrázoló színes kerámiáját ajándékozta a Pápának megemlítve azt, hogy a művésznő – aki tíz nappal ezelőtt elhunyt – kifejezetten a Szentatyának készítette alkotását. A kerámián kívül felajánlottak még a Szentatyának egy díszes albumot, amely Kovács Margit műveit mutatja be. A Szentatya a magyar származású Amerigo Tot egy

bronzmetszetét adta ajándékba, amely Szent Pétert és Szent Pált ábrázolja, valamint pápasága emlékérmét nyújtotta át valamennyi látogatójának, amely szintén Amerigo Tot alkotása. (Most még utólag hozzáadom: Kádár feleségének egy rózsafüzért adott a pápa, ahogy ez szokása volt politikusok feleségeivel való találkozásokkor.)

Kádár János és kísérete a pápai fogadás előtt meglátogatta a Szent Péter-bazilikát, hosszabban elidőzve Michelangelo Pietája előtt, majd pedig megtekintette a Sixtus-kápolnát.

Kádár János sajtókonferenciát tartott a Grand Hotelben, válaszolva az újságírók kérdéseire. Kitért a helsinki konferenciára és a közeli belgrádi találkozóra, az eurokommunizmusra, továbbá elmondta benyomásait a Pápanál tett látogatásáról. Nagyon kedvezően nyilatkozott VI. Pál pápáról, aki az ő szemében is rendkívüli erkölcsi hatalmat képvisel. Hangsúlyozta, hogy látogatásával lezárult a magyar állam és az egyház kapcsolatainak egy nehéz szakasza, továbbá, hogy Magyarországon már nincs konfliktus az állam és az egyház között, és hogy a magyar kormány és a Szentszék tovább akarnak haladni a megkezdett úton.”

Itt megemlítem, hogy a Kádár-látogatást megelőzték a következő események: 1975. november 13-án (már Mindszenty halála után) VI. Pál fogadta Lázár György miniszterelnököt, aki valamiképpen előkészítette a Kádár-látogatást. Casaroli szerint (164.) ekkorra már beértek a helsinki záróokmány gyümölcsei, amiről a pápa említést tett kivonatosan idézett beszédében.

1977. húsvét utáni héten valamennyi magyar főpásztor Lékai László prímás vezetésével ad limina látogatásra érkezett a Vatikánba. Beszámoltak a pápának és az illetékes kongregációknak a magyarországi egyház helyzetéről. A főpásztorokat április 14-én együttesen fogadta VI. Pál. Előtte, ápr. 12-én Lékai László bíboros címtemplomában (a Corso d'Italia-n) koncelebrált szentmisét mutattak be, előtte és utána pedig mint zárándokok felkeresték a négy bazilikát. Mindezekről beszámoltam a Vatikáni Rádióban. Lékai bíborossal pedig interjút készítettem a magyar műsornak: főleg a pápai kihallgatás élményéről számolt be.

Kevéssel Kádár vatikáni látogatása után, 1977. június közepétől július közepéig látogatást tettem Magyarországon (belga útlevéllel, magyar vízummal). Különböző találkozásaim során egyrészt felmérhettem Kádár vatikáni látogatásának visszhangját (pozitív és negatív visszhangok), és tájékozódhattam a magyarországi egyház nehéz helyzetéről: a katekézis (hitoktatás) különböző félézései, a bázisközösségek, ifjúsági csoportok működése, katolikus iskolák és katolikus sajtó, világiaknak rendezett teológiai kurzusok stb.) Minderről beszámoltam Mons. Pogginak, aki ekkoriban már Magyarországra járt. A Vatikán képviselője egyik magyarországi úttjáról visszatérve átnyújtott egy listát: a hatóságok (Lékai bíboros?) felsorolták, kikkel találkoztam, miről beszéltem velük stb. Többek között az is a vádak/kritikák között szerepelt, hogy indiszkrét voltam Kádár vatikáni látogatásáról beszélve (valójában csak fényképeket mutattam, és megjegyeztem, hogy az egyikben a pápa éppen rózsafüzért ad Kádár feleségének). A kritikákra válaszul egy memorandumot írtam Mons. Pogginak. Többek között leszögeztem: én nem bíráltam a Szentszék keleti politikáját, csak meghallgattam az ilyen kritikákat. Ugyanezt válaszoltam a Lékai bíborosra vonatkozó kritikákkal kapcsolatban: nem én bíráltam, hanem meghallgattam papok, újságírók stb. bírálatát (köztük a Mindszenty-pártiakét), többek között olyan vádak is (egy püspöktől szivárgott ki a hír), hogy Lékai bíboros az ad limina látogatáskor nagyon rózsás képet festett a magyar egyház, nevezetesen a hitoktatás helyzetéről. Hangsúlyoztam Mons. Pogginak (és általa Casaroli érseknek), hogy ezek a rólam szóló kritikák azt célozzák, hogy diszkreditálják személyemet, gátolják rádiós és könyvakciós tevékenységemet.

Mindenesetre az eredmény az lett, hogy 1978. nyarán nem kaptam vízumot a hazai látogatáshoz. De e látogatásra nem is kerültetett volna sor, mert 1978. aug. 6-án meghalt VI. Pál, majd 33 háromnapos szolgálat után I. János Pál. Két temetést és két konklávé kellett

közvetítenünk. Csak október végén, II. János Pál beiktatása után mehettem el pihenni: egy kényelmes körútra Szicíliába.

Irodalom

- JEAN GUITTON, *Un siècle, une vie*, Laffont, Paris, 371–393.
- Y. CONGAR, *Mon Journal du Concile, I–II*, Cerf, Paris 2002.
- Y. CONGAR, *Le Concile de Vatican II*, Paris, Beauchesne 1984.
- KRÁNITZ MIHÁLY (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából 1962–2002*. Ebben cikkem a Lumen gentiumről, 91kk.
- SZABÓ FERENC, *Az ember és világa*, Róma 1974.
- SZABÓ FERENC, *H. de Lubac az egyházzól*, Róma 1972.
- SZABÓ FERENC, *Az Ostpolitik és visszája* in: *Studia Religiosa, Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*, Szeged 1998, 114–124.
- SZABÓ FERENC, *Az Ostpolitik emlékezete*, Vigilia, 1992/11, 844–848.
- SZABÓ FERENC, *Az Ostpolitik – A. Casaroli szemszögéből*, Távlatok, 2000/3, 436–442.
- SZABÓ FERENC, *Kádár János VI. Pál pápánál*, Katolikus Szemle, 1977, 156–158.
- MINDSZENTY JÓZSEF, *Emlékirataim*, Toronto 1974.
- AGOSTINO CASAROLI, *A türelem vértanúsága*, SZIT, Budapest 2001.
- MÉSZÁROS ISTVÁN, *Mindszenty és az 'Ostpolitik'*, Kairosz, Bp. 2001.
- ADRIÁNYI GÁBOR, *A Vatikán keleti politikája és Magyarország, 1939–1978*. Kairosz, Budapest 2004.